

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الإمام الأعظم أبو حنيفة رحمه الله تعالى

المحقق: محمد زاهد

الفقه الأيسر

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ. رَوَى الْإِمَامُ أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْكَاسَانِيُّ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ عَلَاءِ الدِّينِ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ السَّمَرْقَنْدِيِّ. قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُعِينِ مَيْمُونُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَكْحُولِيُّ النَّسْفِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيِّ الْكَاشْغَرِيُّ الْمُلقَّبُ بِالْفَضْلِ. قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو مَالِكٍ نَصْرَانُ بْنُ نَصْرِ الْخُتَلَبِيُّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْغَزَالِ، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ الْفَارِسِيِّ، حَدَّثَنَا نَصِيرُ بْنُ يَحْيَى الْفَقِيه.

قَالَ سَمِعْتُ أَبَا مُطِيعٍ الْحَكَمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْبَلْخِيِّ يَقُولُ: سَأَلْتُ أَبَا حَنِيفَةَ

النُّعْمَانَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَعَنْهُمْ عَنِ الْفَقْهِ الْأَكْبَرِ¹

¹ يريد به العلم المتعلق بتصحيح الاعتقاد. وهو أفضل الفقه عنده، والفقه على إطلاقه يشمل ما يقوم الاعتقاد والعمل والخلق عند أبي حنيفة، ولذا يعرف الفقه بأنه معرفة النفس ما لها وما عليها. قاله الكوثري

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe rahimehullah

Tahkik: Muhammed Zâhid el-Kevserî rahimehullah

Tercüme: Doç Dr. Abdülvehhab Öztürk

el-Fıkhü'l-Ebsat

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun. Efendimiz Muhammed'e, bütün âl ve ashabına salât ve selâm olsun.

İmam Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed el-Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddîn b. Ahmed es-Semerkindî'den, o da Ebü'l-Mu'în Meymûn b. Muhammed el-Mekhûlî en-Nesefî'den, o da Fadl lakaplı Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ali el-Kaşgârî'den, o da Ebû Mâlik Nasrân b. Nasr el-Huttelî'den, o da Ali b. Hasen b. Muhammed el-Gazzâlî'den, o da Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Fârisî'den, o da Fakih Nusayr b. Yahya'dan, o diyor ki:

Ebû Mutî' el-Hakem b. Abdullah el-Belhî'den şöyle dediğini işittim:

Ebû Hanîfe en-Nu'mân b. Sâbit'e (Allah ondan ve ötekilerden razı olsun) fikh-ı ekberi¹ sordum.

¹ Burada fikh-ı ekber ile amellerin doğruluğunu konu edinen ilim dalı kastediliyor. Ebû Hanîfe'ye göre en büyük fıkıh odur. Fıkıh mutlak olarak zikredilirse içine itikadı, ameli ve ahlâkı alır. Bunun içindir ki fıkıh, kişinin leh ve aleyhine (hak ve sorumluluklarına) ait şeyleri bilmesidir, diye tarif etmiştir. (**Zâhid el-Kevserî**)

فَقَالَ: أَنْ لَا تُكْفِرَ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ بِذَنْبٍ وَلَا تُنْفِي أَحَدًا مِنَ الْإِيمَانِ وَأَنْ تَأْمُرَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ وَتَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ. وَأَنَّ مَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ. وَلَا تَتَّبِعْ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. وَلَا تُؤَالِي أَحَدًا دُونَ أَحَدٍ، وَأَنْ تَرُدَّ أَمْرَ عُثْمَانَ وَعَلِيٍّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى.

وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: الْفِقْهُ فِي الدِّينِ أَفْضَلُ مِنَ الْفِقْهِ فِي الْأَحْكَامِ وَلِأَنَّ يَتَفَقَّهُ الرَّجُلُ كَيْفَ يَعْبُدُ رَبَّهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَجْمَعَ الْعِلْمَ الْكَثِيرَ.

قَالَ أَبُو مُطِيعٍ: قُلْتُ فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَفْضَلِ الْفِقْهِ.

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: أَنْ يَتَعَلَّمَ الرَّجُلُ الْإِيمَانَ بِاللَّهِ تَعَالَى وَالشَّرَائِعَ وَالسُّنَنَ وَالْحُدُودَ وَاخْتِلَافَ الْأُمَّةِ وَاتِّفَاقَهَا.

قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ.

Ebû Hanîfe şöyle dedi: Fıkh-ı ekber; ehl-i kiblede hiçbir kimseyi bir günah yüzünden kâfir saymaman ve hiç kimseye imansız, dememen; iyiliği emredip kötülükten men etmen; başına gelecek olan şeyin senden şaşamayacağını, başına gelmeyecek olan şeyin de başına gelmeyeceğini bilmen; Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in ashabından hiçbirinden teberri etmemen; birini bırakıp diğerine tevelli etmemen ve Osman ile Ali'nin radiyallahu anhuma durumlarını Allah Teâlâ'ya havâle etmemdir.²

Ebû Hanîfe radiyallahu anh: Dinde (itikadî konulardaki) fıkh, ahkâmda(ki) fıkhıtan daha üstündür. Bir adamın, Rabbisine nasıl ibadet edeceğini öğrenmesi, birçok ilmi toplamasından daha hayırlıdır.³

Ebû Mutî': Bana en faziletli fıkhı anlat.

Ebû Hanîfe: En faziletli fıkh; bir adamın Allah Teâlâ'ya iman, şeriatleri, sünnetleri, hadleri ve ümmetin ittifak ve ihtilâf ettikleri meseleleri öğrenmesidir.⁴

Ebû Mutî': Bana iman anlat.

² Ebû Hanîfe Hazretlerinin, "Kaderinde yazılı olan mutlaka başına gelir; yazılı olmayan da asla başına gelmez." ifadesi aynen Peygamber Efendimizin hadisinde de geçmektedir.

Teberri sözlükte uzak durma, el çekme mânalarına gelirse de, bir terim olarak başta Peygamber Efendimizin kızı ve torunları olmak üzere bazı ashabına karşı saygısız davranmak demektir. Tevella da tam bunun zıddı olup sevgi ve saygı beslemektir. (Mütercim)

³ İşte burada fıkh-ı ekber tarif edilmiş oluyor. (Mütercim)

⁴ Şeriat kelimesi az ileride İslâm'ın şartları anlamında kullanılacaktır.

Had: cezayı gerektiren bir suç işleyen kimseye, kendisinin o suçu tekrar işlemesine engel ve başkalarına da ibret olmak üzere, şeriatçe uygulanan belirli cezadır. Meselâ belirli şartlarda hırsızın elinin kesilmesi ve içki içene sopa vurulması haddir. (Mütercim)

فَقَالَ: ٢ حَدَّثَنِي عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبِرْنِي عَنِ الدِّينِ مَا هُوَ؟ قَالَ: عَلَيْكَ بِالإِيمَانِ فَتَعَلَّمَهُ. قُلْتُ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الإِيمَانِ مَا هُوَ؟ فَأَخَذَ بِيَدِي فَأَنْطَلَقَ بِي إِلَى شَيْخٍ فَأَقْعَدَنِي إِلَى جَنْبِهِ فَقَالَ: إِنَّ هَذَا يَسْأَلُنِي عَنِ الإِيمَانِ كَيْفَ هُوَ؟ وَالشَّيْخُ كَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ ابْنُ عُمَرَ كُنْتُ إِلَى جَنْبِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهَذَا الشَّيْخُ مَعِيَ إِذْ دَخَلَ عَلَيْنَا رَجُلٌ حُسْنُ اللَّيْمَةِ مُتَعَمِّمًا نَحْسِبُهُ مِنْ رِجَالِ البَادِيَةِ فَتَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ فَوَقَفَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الإِيمَانُ؟ قَالَ: شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَتَوْمُنٌ بِمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى. فَقَالَ: صَدَقْتَ، فَتَعَجَّبْنَا مِنْ تَصَدِيقِهِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَعَ جَهْلِ أَهْلِ البَادِيَةِ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: مَا شَرَائِعُ الإِسْلَامِ؟ فَقَالَ: إِقَامُ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ، وَحُجُّ البَيْتِ لِمَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا، وَالْإِغْتِسَالُ مِنَ الجَنَابَةِ. فَقَالَ: صَدَقْتَ. فَتَعَجَّبْنَا لِقَوْلِهِ بِتَصَدِيقِهِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَأَنَّهُ يَعْلَمُهُ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الإِحْسَانُ؟ قَالَ: أَنْ تَعْمَلَ لِلَّهِ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ. فَقَالَ: صَدَقْتَ.

^٢ ولأبي حنيفة أسانيد في هذا الحديث منها روايته عن حماد عن إبراهيم عن علقمة عن ابن مسعود. قاله الكوثري

Ebû Hanîfe:⁵ Bana Alkame b. Mersed rivayet etti; o da Yahya b. Ya'mer'den, o diyor ki: İbn Ömer radiyallahu anhumaya:

“Bana din nedir anlat?” dedim. O da:

“Önce imanı öğren.” dedi. Ben de:

“İman nedir, bana anlat?” dedim. O da elimden tuttu, beni bir ihtiyara götürdü; yanına oturttu. “Bu, bana imanın nasıl olduğunu soruyor.” dedi. İhtiyar da, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile Bedir Savaşı'na katılanlardan imiş. İbn Ömer dedi ki:

“Ben, Resûlullallah sallallahu aleyhi ve sellem'in yanında idim. Bu ihtiyâr da yanımda idi. Birden yanıma lüle lüle saçları olan sarıklı bir adam geldi. Biz onun çölden geliğini sanıyorduk. İnsanların omuzlarına basarak ilerledi, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in önünde durdu:

«Yâ Resûlallah, iman nedir?» dedi. O da:

«Allah'tan başka ilah olmadığına, benim de Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuma şahâdet etmen; Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, hayır ve şer kaderin Allah'tan olduğuna iman etmelidir.» dedi. O da

«Doğru söyledin.» dedi. Çöl halkının cahilliğine rağmen Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'i tasdik etmesine şaştık. Tekrar:

«Yâ Resûlallah, İslâm'ın şeriatleri (şartları) nedir?» dedi. O da:

«Namaz kılmak, zekât vermek, ramazan orucunu tutmak, gücü yeten için Beytullah'ı haccetmek ve cenâbetten gusül etmektir.» dedi. O yine:

«Doğrusun.» dedi. Biz de, sanki biliyormuş gibi Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in sözünü tasdik etmesine şaştık. Yine:

«Yâ Resûlallah, ihsân nedir?» dedi. O da:

«Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibadet etmelidir. Sen her ne kadar O'nu görmüyorsan da O, seni görüyor.» dedi. Yine:

«Doğrusun.» dedi. Tekrar:

⁵ Bu hadis hakkında İmâm-ı A'zam'dan rivayet edilen bir çok sened daha vardır. Bu senedlerden biri de (İmâm-ı A'zam) Hammâd'dan, o İbrâhim'den, o Alkame'den, o da İbn Mes'ûd'dan olan rivayetidir. (Kevserî)

فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى السَّاعَةُ؟ فَقَالَ: مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ. ثُمَّ مَضَى فَلَمَّا تَوَسَّطَ النَّاسُ لَمْ نَرَهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِنَّ هَذَا جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ لِيُعَلِّمَكُمْ مَعَالِمَ دِينِكُمْ.^٣

قَالَ أَبُو مُطِيعٍ: قُلْتُ لِأَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ فَإِذَا اسْتَيْقَنَ بِهَذَا وَأَقْرَبَ بِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ؟

قَالَ: نَعَمْ إِذَا أَقْرَبَ بِهَذَا فَقَدْ أَقْرَبَ بِجُمْلَةِ الْإِسْلَامِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ.

فَقُلْتُ: إِذَا أَنْكَرَ بِشَيْءٍ مِنْ خَلْقِهِ، فَقَالَ: لَا أَذْرِي مَنْ خَالَقَ هَذَا؟

قَالَ: فَإِنَّهُ كُفِّرَ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾^٤

فَكَأَنَّهُ قَالَ: لَهُ خَالِقٌ غَيْرُ اللَّهِ، وَكَذَلِكَ لَوْ قَالَ لَا أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَيَّ الصَّلَاةَ وَالصِّيَامَ وَالزَّكَاةَ فَإِنَّهُ قَدْ كَفَرَ. لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾^٥ وَلِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ﴾^٦ وَلِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ﴾^٧ فَإِنْ قَالَ: أُوْمِنُ بِهَذِهِ الْآيَةِ، وَلَا أَعْلَمُ تَأْوِيلَهَا وَلَا أَعْلَمُ تَفْسِيرَهَا فَإِنَّهُ لَا يَكْفُرُ. لِأَنَّهُ مُؤْمِنٌ بِالتَّنْزِيلِ وَمُخْطِئٌ فِي التَّفْسِيرِ.

^٣ ورد حديث جبريل على ألفاظ مختلفة متقاربة في المعنى وليس هذا موضع سردها. قاله الكوثري

^٤ سورة الانعام: ١٠٢

^٥ سورة البقرة: ٤٣

^٦ سورة البقرة: ١٨٣

^٧ سورة الروم: ١٧-١٨

«Yâ Resûlallah, kıyâmet ne zamandır?» dedi. O da:

«Ondan sorulan (yani ben) sorandan daha bilgili değilim.» dedi. Sonra çekip gitti. Cemaatin ortasına gelince onu göremedik. Bunun üzerine Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem: «O, Cebrâil'di; size dininizin ayırt edici özelliklerini öğretmek için geldi.» dedi.⁶

Ebû Mutî: Bir kimse buna yakînen inanır, ikrar ederse, o mü'min midir?

Ebû Hanîfe: Evet, bunu ikrar ederse, İslâm'ın tamamını ikrar etmiş olur, o mü'mindir.

Ebû Mutî: Allah'ın yarattıklarından birini inkâr eder de, “Bunun Halikını bilmiyorum.” derse?

Ebû Hanîfe: O, kâfirdir. Çünkü Cenâb-ı Allah, “O, her şeyin halikıdır (yaratıcısıdır).”⁷ buyurmuştur. Sanki o kimse “Onun başka halikı vardır.” demiş olur. Aynı şekilde, “Allah'ın, namazı, orucu ve zekâtı bana farz kıldığını bilmiyorum.” derse, yine kâfir olur. Çünkü Cenâb-ı Allah, “Namazı kılın, zekâtı verin.”⁸, “Oruç size farz kılındı.”⁹

“Akşamladığınız ve sabahladığınız zaman onu tesbih edin. Göklerde ve yerde övgü O'na mahsustur. O'nu akşamleyin ve öğle üzeri de tesbih edin.” demiştir.¹⁰

Eğer, “Bu âyete iman ediyorum, ancak ne te'vilini, ne de tefsirini bilmiyorum.” derse, kâfir olmaz. Zira o, âyetin indiğine inanıyor, tefsirini bilmiyor.¹¹

⁶ Buhârî, İmân 36, No: 50; Müslim, İmân 1, No: 8.

Cibril hadisi mâna açısından birbirine yakın farklı lafızlarla rivayet edilmiştir. Bunlardan bahsetmenin yeri burası değildir. (Kevserî)

⁷ Kur'ân-ı Kerîm, En'âm 6/102.

⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara 2/43.

⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara 2/183.

¹⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Rûm 30/17, 18.

¹¹ Kur'ân-ı Kerîm'in bir ibaresini kelime kelime izah etmeye, ifade edilmesi gereken ayrıntıları ve fikirleri açıklamaya tefsir denir. Te'vil de buna yakındır. (Mütercim)